

FENOMENUL SECULARIZĂRII – CAUZE ȘI CONSECINȚE. O ANALIZĂ ÎN CONTEXT TEOLOGIC ȘI CULTURAL, ÎN GÂNDIREA PREOTULUI PROFESOR DUMITRU POPESCU

Drd. Marius Dumitru HANGANU
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion Felea” din Arad

Abstract

The metamorphoses of European culture, starting with the Medieval era, continuing with the Modern or Enlightenment era and then with Postmodernism, have led to considerable changes on the European culture scene. Gradually, man replaced God, science replaced theology and material values replaced spiritual ones, the secular character of culture thus becoming more and more clear. The preponderance of these forms of cultural manifestation had the effect of deepening the Christian roots of European culture, having at same time dramatic consequences on the human being, gradually cutting off both the roots anchored in the divine transcendence and those rooted in the immanence of the world, thus causing the emergence of the "man without roots", solitary and autonomus, isolated from God, from the world, from other people. According to the Priest Professor Dumitru Popescu, one of the most acute problems facing European Christianity and today's society is the phenomenon of secularization.

Keywords: Theology and culture, dialogue, secularization, characteristics, conceptions, causes, consequences

Introducere

Astăzi, mai mult ca în orice altă perioadă a istoriei umanității, omul postmodern și societatea contemporană oscilează haotic între un abis existențial și o sete după absolut. În încercarea de a găsi un sens cu valențe transcendente, promis de cultura religiei, omul contemporan sfârșește adesea în contemplarea idolatră a unei religii a culturii. O astfel de finalitate era de altfel ușor de anticipat, pentru că omul postmodern încă mai continuă să proclame în mod tacit „moartea lui Dumnezeu” sau „evadarea” Lui din imanența creației. S-a conturat, astfel, în contextul european postmodern, o cultură seculară golită de sens, de conținut și de valori

spirituale autentice, și o teologie de natură scolastică, irelevantă și izolată în plan teoretic.

Deși, nu neagă această realitate, creștinismul Răsăritean proclamă o finalitate optimistă, care vizează transfigurarea omului și a întregii creații, în Hristos. Această transfigurare se realizează la interferența celor două planuri fundamentale care definesc existența umană – planul cultural și planul teologic (religios) – și este posibilă datorită prezenței plene a lui Dumnezeu în creația Sa.

Având în vedere importanța acestei interferențe teologico-culturale, în contextul derulării planului Divin de transfigurare a întregii creații, considerăm că aprofundarea acestui raport și definirea lui din perspectiva Revelației divine, reprezintă o exigență importantă a cercetării teologice și academice. Lucrarea de față se dorește a fi un demers cu caracter științific și teologic, menit să reafirme valoarea, importanța și necesitatea unui dialog eficient între teologie și cultura contemporană.

Cauzele care au favorizat apariția fenomenului secularizării

Nu vom putea face o analiză pertinentă a relației dintre teologie și cultură, fără a face referire la acest fenomen extrem de complex numit secularizare. Prin urmare, a putea înțelege și interpreta în mod veridic relația dintre teologie și secularism, va trebui să ne întoarcem la rădăcina acestui fenomen, pentru a descoperi cauzele care au condus la apariția lui. Această intenție este salutară, dar nu tocmai ușoară, datorită multitudinii de studii elaborate de-a lungul vremii, care teoretizează acest subiect. Concluziile acestora sunt adeseori diferite, în funcție de optica abordată, de domeniul de cercetare și de rezultatele urmărite¹.

Desigur, prin intermediul acestui studiu nu ne propunem, nici pe departe, să facem o radiografie exhaustivă a fenomenului secularizării, nici măcar o analiză retrospectivă cu caracter istoric, fiindcă nu acesta este obiectul cercetării noastre. Prin urmare, ne vom limita la explorarea operei teologice a părintelui profesor Dumitru Popescu, identificând perspectiva oferită de acesta și remediile pe care le propune.

¹René Rémond, *Religie și societate în Europa. Secularizarea în secolele al XIX-lea și XX*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 18.

Ceea ce aduce în plus părintele profesor, este faptul că oferă o explicație teologică și filosofică a fenomenului, de natură să faciliteze înțelegerea complexă a acestuia, precum și a tuturor consecințelor ce decurg din el. „Ca orice produs cultural fenomenul secularizării are, atât aspecte pozitive, cât și aspecte păgubitoare. Nimeni nu poate contesta că iluminismul, care este motorul procesului de secularizare, a pus în circulație idei de o valoare deosebită pentru civilizația și cultura europeană, adică ideea de națiune, ideea de drepturi ale omului, ca să nu mai vorbim de progresul științific pe care l-a făcut posibil în lupta cu forțele conservatoare. Dar marea problemă pe care secularizarea o ridică în fața creștinismului constă în tendința lui în a orienta pe om mai mult față de lumea de aici, decât față de lumea spirituală”².

Referitor la cauzele care au favorizat apariția fenomenului secularizării, părintele profesor Dumitru Popescu este foarte categoric atunci când afirmă că „secularizarea a fost rezultatul unei formidabile confruntări între Biserică și cultura occidentală”. Dezvoltând această afirmație, părintele profesor vine cu explicații menite să facă lumină, atât în ceea ce privește fondul, cât și forma problemei. El continuă: „Pe de o parte, Biserica a căutat să sacralizeze și să-și extindă autoritatea ei asupra lumii, iar, pe de altă parte, cultura apuseană, începând cu Renașterea și sfârșind cu Iluminismul și Revoluția Franceză, a dat naștere procesului de secularizare care tinde la emanciparea omului de sub tutela autorității religioase”³.

Rezultatul acestei confruntări dintre Biserică și cultură⁴ nu este greu de anticipat. Cultura occidentală a câștigat tot mai mult teren extinzându-și sfera de influență a pseudo valorilor promovate, în toate sferele existenței umane, inclusiv în cea religioasă. Consecințele acestor mutații sunt atât de pregnante, încât, au dăinuit peste secole, iar influența acestora, vizibil amplificată, continuă să modeleze existența omului postmodern. Referitor la acest aspect, în introducerea pe care o face în studiul *Unitatea Cosmosului și Teoria dublului adevăr*, părintele profesor Dumitru Popescu face următoarea remarcă: „Procesul de secularizare, ale cărui consecințe sunt

²Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură*, EIBMBOR, București, 1993, p. 66.

³*Ibidem*, p. 66.

⁴Pr. Ioan Bizău, *Viața în Hristos și maladia secularizării*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 90.

cunoscute astăzi în toată amploarea, este rezultatul unei mutații considerabile în cultura europeană, care a schimbat accentul de la Dumnezeu la om, în mod antropocentrist, și a așezat omul în locul lui Dumnezeu pe pământ. Datorită acestui fapt, omul a căutat să-L izoleze pe Dumnezeu în transcendența Sa inaccesibilă, și să transforme lumea într-o mașină care funcționează independent de Dumnezeu și chiar de om⁵. Această nouă filozofie existențială, a distrus ordinea interioară a creației, substituind-o celei exterioare, bazată pe legea cauzalității mecaniciste⁶.

Așadar, potrivit concluziilor enunțate în studiile sale, părintele profesor Dumitru Popescu este de părere că secularizarea, în forma pe care o cunoaștem astăzi, este concretizarea unei concepții autonomiste despre om, mai întâi în raportul său cu Dumnezeu, apoi chiar cu restul lumii create. Acest fapt presupune o deplasare a centrului de gravitate al vieții și culturii de la Dumnezeu la om⁷. Aceasta echivalează cu un antropocentrism început de Renaștere, preluat și dezvoltat de Iluminism, și devenit o caracteristică a modernității. Datorită acestui antropocentrism îmbrățișat, omul nu se mai închină înaintea Rațiunii divine, ci începe să venereze propria rațiune. Potrivit gânditorilor iluminați, doar prin intermediul forței rațiunii, omul poate ajunge la o înțelegere completă a realității, devenind, astfel, stăpânul propriului destin, iar în final, al întregului univers. Rațiunea, astfel înțeleasă, este suverană. Nu mai este loc pentru intervenții supranaturale sau pentru providența divină. Nu este permis ca Revelația divină, Tradiția sau Dogma sacră să controleze exercițiul ei. „A îndrăzni să cunoști”, noul curent filosofic promovată de Immanuel Kant, devine esența iluminismului și adevărul central al culturii europene⁸.

Prin urmare, „Epoca Luminilor”⁹ a reprezentat o etapă decisivă în derularea procesului de secularizare a Europei, atât în ceea ce privește absolutizarea rațiunii umane, cât și în perspectiva înstrăinării

⁵Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Unitatea Cosmosului și Teoria dublului adevăr*, în „Teologie și Științe naturale. În căutarea dialogului”, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2002, p. 27.

⁶Jurgen Moltmann, *God in Creation*, University Press, London, 1992, p. 357.

⁷Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură...*, p. 67.

⁸Lesslie Newbigin, *Foolishness to the Greeks. The Gospel and Western Culture*, William B. Eardmans Publishing Company, Grand Rapids, 1986, p. 25.

⁹Michel Vovelle, *Omul luminilor*, Editura Polirom, Iași, 2000.

culturii de experiența religioasă¹⁰. „Omul luminilor” căuta să se descopere pe sine însuși în spațiul unui Univers tot mai mult considerat ca aparținându-i, pe care îl putea defini și redefini pur-rațional, fără a implica în nici un fel ideea existenței lui Dumnezeu ca și Creator „ex nihilo” al existenței¹¹.

Pentru Occident, Iluminismul a însemnat, atât la nivelul gândirii filosofice, cât și la nivelul vieții sociale, sciziunea clară între religie și domeniul vieții publice, adică prima și cea mai profundă fractură dintre creștinism și Europa¹².

Conduc de această nouă motivație intrinsecă, prin creșterea cunoștinței, s-a ajuns la o dezvoltare fără precedent a științei și tehnologiei, în detrimentul omului care asistă pasibil la un eșec în relația cu Dumnezeu. Optând pentru cunoașterea autonomă, „își pierde sensul, rațiunea, cade într-o demență a-logistică”¹³.

Pe lângă aceste cauze de ordin socio-cultural, la care părintele profesor Dumitru Popescu face referință, identificându-le ca fiind determinante în ceea ce privește apariția și dezvoltarea secularismului, spre deosebire de alți cercetători ai acestui domeniu, s-a concentrat asupra identificării cauzelor teologice ale secularismului.

Vorbind despre cauza teologică care a determinat trecerea de la teocentrism la antropocentrism, moment sinonim cu nașterea secularismului, după cum am arătat pe parcursul studiului nostru, părintele profesor Dumitru Popescu face referire la o concluzie foarte importantă desprinsă în urma lucrărilor din cadrul Adunării Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor care s-a desfășurat la Canberra, în anul 1991. Cu toate că multe dintre problematicile puse în discuție în cadrul acestei Conferințe au produs controverse, Biserica Ortodoxă adoptând o atitudine mai rezervată cu privire la multe dintre temele de discuții¹⁴, în volumul *Teologie și Cultură*,

¹⁰ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, Vol. 2, Editura Meridiane, București, 1986, pp. 468-529.

¹¹ Pr. conf. univ. dr. Gheorghe Petraru, *Lumea, creația lui Dumnezeu. Perspective biblice, teologico-patristice și științifice*, Editura Trinitas, Iași, 2002, p. 64.

¹² Nicolae Achimescu, *Secularismul ca atitudine spirituală care-L ignoră pe Dumnezeu*, în „Teologia”, anul VIII, nr. 4, Universitatea Aurel Vlaicu, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Arad, 2004, p. 18.

¹³ Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeul – Om*, Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 60.

¹⁴ Lect. dr. pr. Dan Sandu, *Dificultatea credinței sau despre dificultatea de a fi ecumenic într-o lume tradiționalistă sau tradiționalist într-o lume ecumenică*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași”, 2007, p. 325.

părintele profesor afirmă că „ultima adunare generală a C.E.B. de la Canberra din 1991... a reușit să identifice această cauză când a arătat că teologia noastră europeană a confundat transcendența lui Dumnezeu cu absența Sa din creație. Cu cât teologia a insistat mai mult asupra transcendenței absolute a lui Dumnezeu și a distanței Sale în raport cu lumea materială, cu atât mai mult pământul sau lumea văzută a fost întrevăzut ca un simplu obiect de exploatare umană și realitate non-spirituală golită de orice prezență divină”¹⁵.

Despre această cauză determinantă a secularismului amintește părintele profesor în dialogul cu părintele profesor universitar Cristinel Ioja, făcând referire la discuțiile purtate în Adunarea Consiliului Mondial al Bisericilor unde s-a afirmat că „eroarea gravă a teologiei apusene exportată pretutindeni în lume este aceea de a fi confundat transcendența lui Dumnezeu cu absența Sa din creație”¹⁶.

Această „exportare” a erorii teologice a căpătat o asemenea dimensiune, încât, în societatea contemporană a devenit o normalitate. Despre acest aspect vorbește părintele profesor Dumitru Popescu atunci când face o analiză a lumii contemporane dintr-o perspectivă eshatologică. El scrie: „Dacă am analiza situația lumii contemporane în perspectivă eshatologică, atunci am descoperi că unul dintre cele mai importante obstacole în calea misiunii eshatologice a Bisericii îl constituie secularizarea. Este vorba de un proces cultural care consacră autonomia omului față de Dumnezeu, ca starea de normalitate, care îl îndepărtează mereu de Dumnezeu. Ea este rezultatul tragic al unei teologii „creștine”, care a confundat transcendența lui Dumnezeu cu absența Sa din creație și a eliminat din creație Duhul lui Dumnezeu, care Se purta peste ape la facerea lumii (Geneză 1, 2). Golită de imanența prezenței lui Dumnezeu, lumea a pierdut sensul eshatologic al devenirii ei spirituale, iar omul s-a angajat în cursa frenetică a progresului material fără de sfârșit, care secătuieste omul în sufletul lui”. „Din această cauză – continuă părintele profesor – lumea a fost închisă în propria ei autonomie, în raport cu Dumnezeu, iar Dumnezeu a fost conceput, în raport cu lumea, ca o Divinitate izolată în propria Sa transcendență. Consecințele acestei dihotomii au mers atât de departe, încât,

¹⁵Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură...*, p. 70.

¹⁶Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009, p. 56.

până și persoana divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos a fost sfâșiată între un Iisus al istoriei, Care rămâne simplu om pe pământ, și Hristos al gloriei, Care rămâne Dumnezeu în cer¹⁷.

În vederea depășirii acestei dihotomii, părintele profesor Dumitru Popescu susține necesitatea promovării pe plan teologic a prezenței lui Dumnezeu în creație. Un Dumnezeu care rămâne transcendent față de creație, datorită faptului că este necreat, dar în același timp El este prezent în creație, prin lucrarea Sa necreată, pentru a conduce creația, pe care a zidit-o și a restaurat-o prin Hristos, către scopul ei ultim. Aceasta se poate realiza numai pe calea energiilor necreate, prin care Dumnezeu rămâne, atât transcendent lumii după ființa Sa, cât și imanent lumii prin lucrările Sale, pentru că, afirma într-un mod metaforic părintele profesor Dumitru Popescu, „energiile necreate se constituie în puntea de diamante, pe care Dumnezeu coboară la om, ca omul să se înalțe la Dumnezeu”¹⁸.

Această teologie a energiilor necreate, sau, după cum le numea Sfântul Dionisie Areopagitul, „ieșirile binefăcătoare ale izvorului dumnezeiesc”¹⁹, considerată a fi una dintre învățăturile specifice teologiei ortodoxe, constituie cu predilecție o temă de studiu pentru părintele profesor Dumitru Popescu. Fără a avea pretenția de a aduce ceva nou în sfera teologiei ortodoxe, părintele profesor valorifică din plin tezaurul gândirii patristice, în special teologia Părinților Capadocieni, iar, mai apoi, teologia dezvoltată de Sfântul Grigorie Palama, aceasta nu din dorința de a repeta ceea ce au afirmat aceștia, ci în scopul actualizării, a înculturării acestei teologii.

Potrivit părintelui profesor Dumitru Popescu, Sfinții Părinți au elaborat, la vremea lor, una dintre coordonatele fundamentale ale teologiei și spiritualității răsăritene, afirmând, astfel, atât transcendența lui Dumnezeu după ființă, dar și prezența Lui în creație prin energiile necreate. Datorită acestui fapt, „Biserica Răsăriteană a putut rezista asaltului secularizării și și-a păstrat încrederea în posibilitatea transfigurării omului și creației în Hristos, prin Duhul Sfânt, după voia Tatălui ceresc”²⁰.

¹⁷ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa*, Editura Teologie pentru azi, București, 2015, pp. 61, 77.

¹⁸ Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, *Interviuri de conștiință*, Volumul 1, Editura Teologie pentru azi, București, 2014, p. 98.

¹⁹ Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeiești*, *Opere complete*, Editura Paideia, București, 1996, p. 140.

²⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură...*, p. 70.

La mare distanță de Părinții Capadocieni, la începutul secolului al XIV-lea, Sfântul Grigorie Palama, aprofundând teologia biblică și gândirea patristică de până la el și încercând să repare pe cale teologică ruptura dintre transcendent și immanent, scoate din nou la suprafață dimensiunea fundamentală a teologiei energiilor necreate, oferind, astfel, un răspuns provocărilor raționaliste și școlastice care amenințau viața și teologia Bisericii în acea vreme.

Venind mai aproape de perioada contemporană părintelui profesor Dumitru Popescu, l-am putea evoca pe Vladimir Lossky, care afirma despre energiile necreate că „sunt manifestări libere și voluntare ale Divinității comune celor trei Persoane dumnezeiești, prin care Dumnezeu intră în contact cu omul și cu întreaga creație”²¹. De asemenea, am putea aminti pe părintele profesor Dumitru Stăniloae, care a adus o contribuție considerabilă Teologiei, în general, și care a evidențiat, în secolul trecut, plecând de la doctrina Sfântului Grigorie Palama, faptul că distincția reală – dar nu separarea – între ființa divină absolut incognoscibilă și neîmpărtășibilă și puterile sau energiile dumnezeiești necreate stă la baza unei teologii autentice²².

Asemenea înaintașilor amintiți, părintele profesor Dumitru Popescu vorbește despre teologia energiilor necreate, ca fiind un antidot la criza culturii contemporane secularizate, în vederea depășirii antropocentrismului și a punerii în evidență a Duhului lui Dumnezeu în creație, prin lumina sau energia Sa necreată care susține întreg universul în existență. „Prezența lui Dumnezeu... în istorie și în lume e realitatea prin care poate fi contraatacată, în mediul ortodox, secularizarea...”²³. Chiar dacă nu a găsit de fiecare dată deschidere din partea interlocutorilor, a partenerilor de dialog, părintele profesor nu a pregetat să promoveze această teologie în cele mai diverse și înalte medii, inclusiv în cadrul Conferinței Bisericilor Europene, unde, a întrezărit un oarecare interes din partea teologilor catolici sau protestanți. Dintre aceștia, nu de puține ori, îi amintește pe Jürgen Moltmann sau Yves Congar²⁴.

²¹ Vladimir Lossky, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 48.

²² Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Viața și învoățătura Sfântului Grigorie Palama*, Editura Scripta, București, 1993, p. 6.

²³ Octavian Picioruș, *op. cit.*, p. 30.

²⁴ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană...*, pp. 164-168.

Consecințele apariției și dezvoltării fenomenului secularizării

La fel ca atunci când vorbește despre cauzele care au determinat apariția și dezvoltarea secularismului, și când aprofundează consecințele acestui fenomen, părintele profesor folosește o dublă direcție de abordare. Pe de o parte, vorbește despre efectele pe plan cultural, amintindu-le aici, atât pe cele negative, cât și pe cele pozitive, iar, pe de altă parte, analizează consecințele influenței secularismului asupra mediului teologic, religios și eclesial.

Pe plan cultural, cea mai pregnantă amprentă lăsată de secularism se referă la deplasarea centrului de gravitate al vieții și culturii de la Dumnezeu la om. Mai exact, după cum explică părintele profesor Dumitru Popescu în volumul *Teologie și Cultură*, „în centrul existenței nu mai stă Dumnezeu, ci omul, adică s-a trecut de la teocentrism la antropocentrism”²⁵.

Cultura secularizată, datorită faptului că își propune cu înverșunare să trăiască prin ea însăși, prin propriile puteri și resurse, eliminându-L pe Dumnezeu din centrul existenței sale, așază „ființele umane în centrul creației, făcându-le scop ultim al acestei lumi și a istoriei. Umanitatea nu este stăpâna creației, este doar administra-toarea ei, dar vrea conducerea lumii printr-o bazare pe sine”²⁶.

Acest amplu proces al secularizării, a prins rădăcini adânci în viața omului modern și în cultura contemporană. Fără a-i realiza prezența, suntem părtași la mutațiile pe care le generează: „izolarea de către om a divinității în transcendent, autonomia creației și tendința manifestată de dominare a lumii din partea omului”²⁷.

Dezvoltând acest aspect, părintele profesor vorbește pe larg în volumul *Omul fără rădăcini*, despre trei mutații principale pe care secularizarea le-a introdus în cultura contemporană, mutații care au avut consecințe mult mai drastice, afectând relația dintre om, cosmos și Dumnezeu²⁸. Acest subiect îl dezvoltă părintele profesor și

²⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură...*, p. 67.

²⁶ Pr. Mihai Himcinschi, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2006, p. 118.

²⁷ Ștefan Iloaie, *Revitalizarea valorilor morale. Tendințele eticii postmoderne și morală creștină*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 74.

²⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001, pp. 11-14.

în cadrul unui studiu, *Credință și modernitate*²⁹, publicat în anul 2000, în Almanahul Bisericesc al Episcopiei Bucureștilor.

Prima mutație, la care deja am făcut referire, se referă la autonomia omului în fața lui Dumnezeu, autonomie datorată transferului de gravitate de la Dumnezeu la om. Această concepție antropocentristă, caracteristică culturii secularizate, a condus la existența scoasă de sub autoritatea divină, la neascultarea de Dumnezeu și la eliminarea sacrului din orice sferă existențială. Toate acestea au contribuit la atrofierea conștiinței morale, provocând adevărate dezastre spirituale la nivel personal sau social.

Asumându-și această autonomie și sete de libertate fără nici o limită, omul contemporan uită că „persoana umană este prețuită prin ea și pentru ea însăși, fiindcă se oglindește în ea chipul lui Dumnezeu”³⁰, iar „omul este liber pentru că este chipul libertății dumnezeiești și, de aceea, are puterea de a alege”³¹. Prin urmare, autonomia pe care o propune secularizarea, poate fi definită nu ca libertate, ci libertinaj, pentru că libertatea fără Dumnezeu nu este libertate, ci robie³².

A doua mutație punctată de părintele profesor Dumitru Popescu are în vedere tendința de eliminare a religiei din viața socială și comunitară, transferând-o în viața privată, aceasta datorându-se separației produse între domeniul public și cel privat. Mai mult, această separație a produs o izolare a lumii obiective – a economiei și tehnologiei, de lumea subiectivă – a culturii, a libertății, a creativității. Efectul acestei sciziuni se vede cel mai clar în viața omului modern care, renunțând treptat la valorile spirituale, se lansează într-o cursă frenetică de acaparare a acestei lumi și a bunurilor ei materiale. Ajuns în această stare, condus de dorințele sale care îi aduc o împlinire iluzorie, ființa umană se dezumanizează, devenind îndoielnică și neîncrezătoare în fața moralei creștine, care rămâne „intangibilă pentru omul modern”³³.

²⁹ Pr. Pr. Dr. Dumitru Popescu, *Credință și modernitate*, în „Almanah Bisericesc”, Editura Arhiepiscopia Bucureștilor, București, 2000, pp. 70-73.

³⁰ Pr. Conf. Dr. Ștefan Rescanu, *Dreptul omului la viață după morala creștină*, în „Mitropolia Olteniei”, anul 1975, nr. 3-4, p. 196.

³¹ Paul Evdochimov, *Ortodoxia*, EIBMBOR, București, 1996, p. 79.

³² Pr. Ioan Bizău, *Viață în Hristos și maladia secularizării*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 61.

³³ Herman Tristram Engelhardt Jr., *Fundamentele bioeticii creștine. Perspectiva ortodoxă*, Editura Deisis, Sibiu, 2005, p. 198.

Într-o altă lucrare dedicată acestei teme, *Ortodoxie și contemporaneitate*, părintele profesor Dumitru Popescu face o descriere a consecințelor scindării dintre public și privat, afirmând că „secularizarea aduce profanul sub autoritatea sacralului. Secularizarea este procesul care sustrage progresiv religiei toate sectoarele vieții sociale și culturale, de la artă la filozofie, de la drept la științe, de la educație la putere, și unele, și altele dezvoltându-se în cadrul unor procese autonome. Acest proces de secularizare a atins astăzi asemenea proporții, încât, după cum spun specialiștii, pentru prima oară probabil în întreaga istorie, legitimitățile religioase ale lumii și-au pierdut credibilitatea lor, nu numai pentru anumiți intelectuali sau pentru indivizi izolați, ci pentru largi pături ale întregii societăți”³⁴.

Cea de-a treia mutație amintită în studiul părintelui profesor, face referire la separarea dintre om și natura înconjurătoare, având ca efect transformarea acestuia într-un stăpân absolut al naturii. Considerând că omul, nu Dumnezeu, este acela care trebuie să stabilească și să impună naturii propriile legi, a condus la o atitudine de dominare și exploatare a naturii, soldată cu declanșarea unei crize ecologice fără precedent. Acționând în felul acesta, omul își subminează propria existență, dar și viața generațiilor care vor urma.

Toate aceste mutații, părintele profesor Dumitru Popescu le asociază cu adevărul afirmat de teologul și filosoful Nicolae Balca, care spunea la vremea sa că „omul antic vorbea cu cosmosul, omul medieval vorbea cu Dumnezeu, iar omul modern vorbește cu sine însuși”³⁵.

Tot la Nicolae Balca face referire părintele profesor atunci când spune că „Prin autonomie, spune părintele Balca, înțelegem tocmai contrariul teonomiei. Rațiunea începe să se simtă în epoca matură a iluminismului și, de aceea, caută să formeze toate raporturile vieții după principiile și pretențiile ei. Pentru omul veacului nostru, care pretinde că este autonom, norma culturii și a vieții nu mai poate fi revelația supranaturală a lui Dumnezeu, ci așa zisele adevăruri ale rațiunii. Rațiunea devine polul suprem de judecată. Omul veacului iluminist neagă revelația supranaturală, încercând

³⁴Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 183.

³⁵Nicolae Balca, *Criza Culturii*, în „Telegraful Român”, 1936, nr. 42, Sibiu, p. 58.

să găsească pentru toate domeniile spiritualului, cât și pentru religie, anumite principii care își au temeiul în rațiune. Și lui îi reușește această operație, întrucât, zice parafrazând pe Hegel – că tot ce este rațional este și natural. Omul a creat, astfel, o religie naturală, un drept natural, o etică naturală și o educație naturală, toate însuflețite de ethosul autonomiei. Cu alte cuvinte, am putea spune că autonomia rațiunii, care neagă transcendența divină, obligă omul să transforme cursa după bunurile materiale, după cele naturale, care nu pot ostoi niciodată setea omului de eternitate, fiindcă sunt bunuri trecătoare și stricătoare. Omul nu își poate împlini setea lui spirituală și face experiența vidului spiritual sau a neantului care îl neliniștește și îl umple de spaimă în conștiința și ființa lui”³⁶.

În concluzie, având în vedere toate cele amintite referitor la influența și consecințele secularismului în plan cultural, putem afirma că, deplasarea centrului de gravitate al vieții și culturii de la Dumnezeu la om, fenomen datorat antropocentrismului început de Renaștere, preluat și dezvoltat de Iluminism, și devenit o caracteristică a modernității, conduce la venerarea Rațiunii umane, în detrimentul Rațiunii Divine. Ca efect implicit al acestor mutații, împreună cu răsturnarea valorilor existențiale, asistăm și la o schimbare de paradigmă culturală și ideologică – trecerea de la modelul Revelației Divine la modelul rațiunii umane.

Eliminând prezența Divină din sfera vieții private, sociale sau culturale, este respinsă orice „inergență a teologiei” și este proclamată „autonomia rațiunii, ignorându-L cu totul pe Dumnezeu”³⁷.

A doua direcție de abordare, aprofundată în opera părintelui profesor Dumitru Popescu, în ceea ce privește analizarea influenței și consecințelor secularismului, face referire la mediului teologic, religios și eclesial. Desigur, este o certitudine faptul că toate aspectele amintite anterior, toate influențele secularismului în plan cultural sau ideologic, fie la nivel individual, fie colectiv, au influențat într-o anumită măsură și mediul teologic, religios sau eclesial. Prin urmare, părintele profesor Dumitru Popescu, cu un profund spirit analitic, nu ezită să vorbească despre consecințele acestor influențe.

³⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Criza Culturii*, în „Almanah Bisericesc”, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 1999, p. 54.

³⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Știință și Teologie. Preliminarii pentru Dialog*, Editura Eonul Dogmatic, București, 2001, p. 25.

Fără a avea pretenția unei radiologii exhaustive a vastei opere a părintelui profesor Dumitru Popescu, ci doar privind în ansamblu afirmațiile acestuia din studiile elaborate pe această temă, putem identifica două domenii majore pe care la are în vedere părintele profesor: Secularizarea Teologiei și Secularizarea Bisericii.

În dialogul purtat între părintele profesor doctor Cristinel Ioja și părintele profesor Dumitru Popescu, dialog publicat în volumul *Teologie și viață. Relevanța Teologiei Ortodoxe în lumea contemporană*, este abordat subiectul privind secularizarea teologiei, pornind de la cauza teologică a secularismului, și anume, ruptura teologică dintre transcendența și imanența lui Dumnezeu, subiect dezvoltat într-un subcapitol anterior în cadrul studiului nostru. În cadrul acestui dialog, întrebând fiind dacă „în teologie se poate vorbi de secularizare”, părintele profesor evită un răspuns superficial, care are în vedere doar forma, el pătrunde la rădăcina problemei, surprinde esențialul și afirmă: „O teologie secularizată este aceea care duce lipsă de spiritualitate și de posibilitatea de a-L înălța în mod real pe Dumnezeu. Iar o teologie ruptă de spiritualitate devine o teologie moartă”³⁸.

În gândirea celor două personalități amintite, părintele profesor Dumitru Popescu și părintele profesor Cristinel Ioja, lipsa de spiritualitate din sfera teologiei este rezultatul influenței negative, infuzată de către acei teologi afectați de secularism, care nu pot depăși un orizont teologic de factură scolastică și care, neavând o perspectivă personală ancorată în Revelația divină, fie cad în plafonare, fie prin intermediul studiilor elaborate în această manieră, ajung în opoziție cu adevărul revelat în persoana Mântuitorului Hristos. Dimpotrivă, susțin cei doi teologi, teologul contemporan trebuie să fie un promotor al unui dialog constructiv între teologie și cultură. Fără a face abstracție de cultura în care trăiește și slujește, utilizând o abordare selectivă după modelul propus de Sfinții Părinți, teologul modern are datoria de a identifica aspectele pozitive și de a le valorifica din perspectiva Revelației³⁹.

Așadar, o teologie caracterizată de o profundă spiritualitate și ancorată puternic în Adevărul Revelației divine, o teologie aflată în armonie cu gândirea biblică și patristică, va avea întotdeauna

³⁸ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană...*, p. 54.

³⁹ *Ibidem*, pp. 64-83.

resursele necesare în vederea contracarării asalturilor venite din partea secularismului vremii. De asemenea, demne de luat în seamă sunt și cuvintele părintelui profesor Dumitru Stăniloae, care sublinia necesitatea ca teologia „să stea în strânsă intimitate cu viața de rugăciune și de slujire a Bisericii, pentru a adânci și a înviora această slujire. Fără aceasta, Biserica poate deveni formalistă în slujirea ei, iar teologia rece și individualistă”⁴⁰. O astfel de atitudine nu va conduce la conflict, nici la izolarea teologiei de cultură, ci va constitui premisa dezvoltării unui dialog constructiv, cu efecte benefice pentru ambele părți.

În strânsă legătură cu tema secularizării teologiei, părintele profesor vorbește și despre câteva aspecte particulare referitoare la un alt domeniu amintit, și anume, secularizarea Bisericii. În studiile referitoare la acest capitol, părintele profesor, spre deosebire de mulți alți teologi preocupați de problematica secularizării Bisericii, nu face referire la aspectul pecuniar⁴¹, nici la conflictul istoric dintre stat și Biserică, sau la abuzurile întâlnite în biserica apuseană, care, în opinia multora, sunt cauze determinante ale secularizării Bisericii⁴².

Utilizând o abordare retrospectivă, părintele profesor Dumitru Popescu identifică și punctează factorii de fond care au influențat Biserica de-a lungul istoriei, aceste influențe constituind un potențial risc și pentru Biserica contemporană. Aspectele amintite în acest caz, sunt de natură cauză-efect, unul determinându-l pe celălalt. Astfel, în acest proces, părintele profesor vorbește despre privatizarea credinței, aceasta fiind rezultatul separării produse între domeniul public și cel privat, această diviziune având la bază „separația interioară a Bisericii, într-o Biserică văzută și alta nevăzută. Această separație a dus la eliminarea Duhului din Biserica văzută și societate, pentru a-L izola în subiectivitatea Bisericii nevăzute și în sfera vieții private”⁴³.

⁴⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică ortodoxă*, Vol. 1, EIBMO, București, 1978, p. 101.

⁴¹ *Secularizarea averilor bisericesti (1863). Motivații și consecințe*, Editura Basilica, Patriarhia Română, București, 2013.

⁴² Joseph Ratzinger, *Europa în criza culturilor*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008, p. 69.

⁴³ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană...*, p. 44.

Datorită acestui proces complex declanșat o dată cu Renașterea continuat cu Iluminismul și Revoluția Franceză, și ale cărui efecte se resimt în zilele noastre, Biserica a pierdut rolul important pe care-l avea în domeniul vieții publice, fiind obligată să se cantoneze în mediul privat. „Această dihotomie – precizează părintele profesor Dumitru Popescu – a constituit o lovitură gravă adusă creștinismului, în general și celui apusean, în special. Datorită ei, religia creștină a încetat să mai joace un rol obiectiv în societatea europeană pentru a fi izolată în sfera subiectivismului personal, deschizându-se, astfel, porțile pulverizării creștinismului în nenumărate secte”⁴⁴.

Această mutație survenită în modul de manifestare al religiei, din spațiul public, comunitar, în cel personal, individual, a condus în cultura contemporană apuseană, și chiar a celei românești, la punerea sub semnul întrebării, în ceea ce privește necesitatea ființei Bisericii. Se face tot mai mult abstracție de necesitatea dimensiunii eclesiale a omului contemporan. Aceasta înseamnă, că o mare parte a lumii actuale nu mai consideră că este nevoie ca Dumnezeu și Biserica Sa, să facă parte din viața ei⁴⁵. În aceste condiții, constată Arhimandritul Teofil Tia, „...bisericii îi este tot mai greu să își facă auzită vocea, deoarece tot mai mulți oameni nu mai sunt sau nu au fost niciodată interesați de relația cu Biserica”⁴⁶, această relație fiind ocazionată doar de anumite evenimente majore, considerând Biserica a fi doar o prestatoare de servicii religioase.

Preocupat de acest aspect al vulnerabilității Bisericii în fața influențelor secularismului, Hierotheos Vlachos are în vedere mandatul misionar al acesteia, care, prin neasumare sau neîmplinire, deschide larg ușa către secularism. El spune: „Adevărata misiune a Bisericii este tămăduirea și vindecarea omului prin Hristos în Duhul Sfânt. Când Biserica nu reușește prin întreaga sa misiune teologică, cultică, filantropică, să tămăduiască pe om și chiar societatea, înseamnă că secularizarea este prezentă în ea. O Biserică secularizată

⁴⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și Cultură...*, p. 44.

⁴⁵ Arhimandrit Teofil Cristian Tia, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 470.

⁴⁶ Arhimandrit Teofil Cristian Tia, *Elemente de pastorală misionară – pentru o societate post-ideologică*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 42.

este privită mai mult ca o organizație religioasă sau chiar socială, ca un sistem ideologic fără legătură cu viața”⁴⁷.

Având în vedere toți acești factori care au influențat în mod decisiv biserica apuseană, părintele profesor Dumitru Popescu își îndreaptă atenția asupra Bisericii Ortodoxe. Recunoaște pericolul și o anumită tendință de secularizare a spațiului bisericesc, la nivel practic, cu toate acestea, „despre secularizarea spirituală a Bisericii Ortodoxe, în ansamblul ei, nu poate fi vorba”, spune părintele profesor. „În Biserica Ortodoxă este mai greu să pătrundă secularizarea pentru faptul că aceasta mărturisește prezența reală a lui Dumnezeu în Biserică și în creație. Această prezență constituie obstacolul care ține secularizarea departe de Biserică”⁴⁸. Prin urmare, potrivit afirmațiilor părintelui profesor, Biserica Ortodoxă are resursele spirituale necesare pentru a face față influențelor venite din partea culturii secularizate.

Cu toate acestea, un pericol în fața căruia Biserica Ortodoxă poate fi vulnerabilă, constă în solicitarea unor intelectuali sau teologi care cer bisericii să țină pasul cu cultura vremii și să se modernizeze, în scopul declarat de a fi mai eficientă, mai relevantă, în societatea și cultura contemporană secularizată. În fața acestei tendințe, părintele profesor Dumitru Popescu a formulat un punct de vedere foarte clar și categoric. El afirmă: „Alături de cultura românească, de inspirație ortodoxă, Biserica este confruntată cu o cultură secularizată, de origine iluministă. Suntem de acord că iluminismul a contribuit la progresul fără precedent al științei contemporane și a dat naștere civilizației moderne și prospere, spre care aspiră numeroase popoare. Orice cultură are și aspecte pozitive. Dar, de aici și până la a cere Bisericii să se modernizeze este o distanță tot atât de mare ca cea de la pământ la cer, fiindcă modernitatea adusă de iluminism implică anumite aspecte care intră în contradicție fundamentală cu voia lui Dumnezeu, descoperită în Hristos și consemnată în Sfânta Scriptură”⁴⁹.

Vis a vis de poziția de distanțare în fața tendinței de modernizare a Bisericii, părintele profesor Dumitru Popescu are argumente

⁴⁷ Hierotheos Vlachos, *Cugetul Bisericii Ortodoxe*, Editura Sofia, București, 2000, pp. 154-155.

⁴⁸ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană...*, p. 45.

⁴⁹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini...*, p. 11.

solide. „Dacă Biserica s-ar moderniza – este de părere părintele profesor – adaptându-se la lume, ar însemna să nu mai mărturisească idealul asemănării omului cu Dumnezeu, ca să se împărtășească din izvorul vieții netrecătoare, ci ar însemna să se scufunde în materialitatea lumii naturale secularizate”⁵⁰. În gândirea părintelui profesor, rolul fundamental al Bisericii nu este acela de conformare la cultură și societate, ci acela de a contribui la transfigurarea acestora după modelul Revelației divine. Modernizarea Bisericii este reclamată de acei intelectuali care, promovează o cale a mântuirii prin cultură, în afara lui Hristos și a Bisericii. Mai mult, „dacă Biserica s-ar moderniza, ar însemna să se scufunde în materialitatea acestei lumi și să piardă sensul istoriei. Rolul Bisericii nu este acela de a sta la coada societății, ci de a fi lumină a lumii în Hristos”⁵¹. Conștientă de valorile teologice, spirituale și liturgice specifice ortodoxiei, Biserica trebuie să le mărturisească prin cuvânt și faptă⁵². Rolul fundamental al Bisericii este de a pătrunde în întreaga lume în vederea transfigurării ei, și nu de a permite lumii să pătrundă în Biserică, pentru a o seculariza.

Despre acest aspect privitor la modernizarea Bisericii contemporane, vorbește și părintele profesor Cristinel Ioja. Adoptând o viziune amplă și cu profunde implicații practice, părintele Ioja respinge tendința de modernizare a Bisericii în sensul adoptării „unui conformism facil cu modernitatea sau post-modernitatea”, sau „în sensul în care înțelegem a fi moderne sau post-moderne alte instituții ale lumii, al căror conținut se manifestă în funcție de epocă, etapă istorică, orientare politică sau social-economică”. „Cu toate acestea – continuă părintele profesor – Biserica este modernă și post-modernă pentru că este Biserica Dumnezeului Celui viu... Biserica a fost, este și va fi contemporană, adică deschisă permanent, în toate timpurile și locurile, spre contemporaneitate și provocările ei... Biserica este modernă, post-modernă și permanent contemporană datorită centralității lui Hristos în ea și în întreaga creație, centralitate care revelează nu numai o prezență imanentă,

⁵⁰ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană...*, p. 77.

⁵¹ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa...*, p. 34.

⁵² Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Misiunea Bisericii într-o lume secularizată*, EIB-MBOR, București, 2004, p. 9.

ci și una transcendentă pe care celelalte instituții ale lumii este necesar să o redescopere și chiar să o afirme”⁵³.

Concluzie

Acceptarea influențelor culturii seculare în sânul Bisericii, va avea însemnări negative ușor de anticipat, dar greu de remediat, pentru că secularismul, spunea Mitropolitul Hierotheos Vlachos, „este pierderea vieții adevărate a Bisericii, înstrăinarea membrilor Bisericii de duhul ei autentic. Secularismul este respingerea etosului eclezial și infiltrarea așa-numitului duh lumesc în viața noastră... O Biserică care răstignește în loc să se răstignească, care trăiește în slavă luminează în loc de slava Crucii, o Biserică care cade în fața celor trei ispite ale lui Hristos în deșert, în loc să le biruiască, este o Biserică secularizată. O asemenea Biserică este menită să se acomodeze la o societate căzută și să rămână în această stare căzută; răspândește dezamăgire și disperare printre cei care caută ceva mai profund și mai substanțial”⁵⁴.

Ca o concluzie, în ceea ce privește perspectiva pe care trebuie să o afirme Biserica în fața pericolului secularizării, al modernizării, părintele profesor punctează două adevăruri fundamentale pe care Ortodoxia le-a afirmat dintotdeauna. În ceea ce privește stabilirea centrului de gravitație, trebuie afirmat că „Biserica nu este zidită pe om, ci pe Dumnezeu întrupat, pe Hristos, Dumnezeu și unicul Cap al Bisericii văzute și nevăzute”⁵⁵. Apoi, împotriva tendinței de a detașa opera mântuitoare, asociind-o culturii, trebuie afirmat că „fără Hristos și fără Biserică, lumea și omul nu are altă alternativă decât neființa „Marelui Tot”⁵⁶.

⁵³ Cristinel Ioja, *Homo Economicus, Iisus Hristos. Sensul creației și insuficiențele purului biologism*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010, pp. 175-176.

⁵⁴ Mitropolitul Hierotheos Vlachos, *Secularismul, un cal troian în Biserică*, Editura Egumenita, Galați, 2004, p. 73.

⁵⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Hristos, Biserică, Societate*, EIBMBOR, București, 1999, p. 89.

⁵⁶ Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa...*, p. 35.